

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

Természetjog és morálfilozófia

Simon József

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFECTETÉS A JÖVŐBE

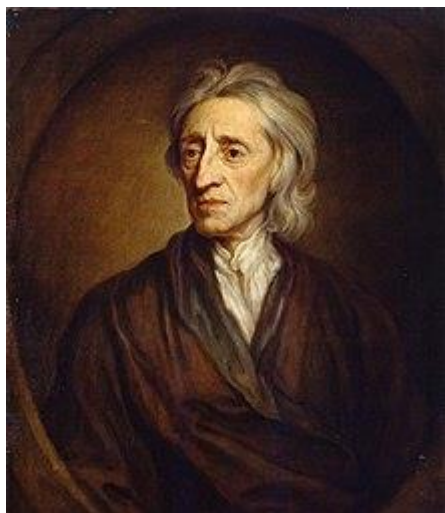
Természetjog és morálfilozófia

7.1 lecke 20 perc

Locke – 1: Empirikus tudás és erkölcsi természettörvény

A szemelvények forrása:

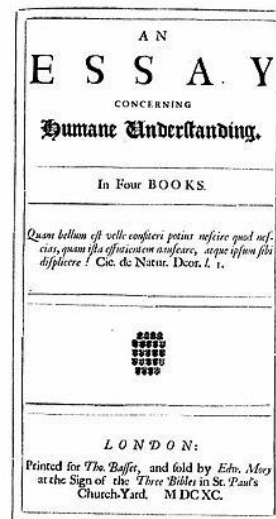
Locke, John: *Értekezés az emberi értelemről*,
ford. Vassányi Miklós és Csordás Dávid, Budapest, Osiris Kiadó 2003.

John Locke (1632-1704)
Godfrey Kellner portréja (1697)
Hermitage, Szentpétervár

Locke – Hobbeshoz hasonlóan, de Grotiustól és Pufendorftól eltérően – olyan gondolkodó, akinek természetjogi koncepciója kidolgozott filozófiai elméletbe illeszkedik. Az *Értekezés az emberi értelemről* című művében kifejtett ismeretelmélet és ezen ismeretelmélet által implicált kritika jelentős szerepet játszik a természettörvénnyel kapcsolatos locke-i dilemmák megfogalmazásában.

Az *Értekezés* első kiadásának (1689) címlapja

Minden ismeretünk tapasztalati eredetű, amennyiben vagy

- érzékelés (sensation), azaz visszavezethető a külvilágról szerzett érzéki adatokra
- reflexió (reflection): magasabb rendű megismerési aktusainkról alkotott tapasztalat

Nem empirikus tudásunk az empirikusan megszerzett ismeretek egymásra vonatkoztatásából fakad. Az érzékelés és a reflexió együttesen bonyolult struktúrájú ideákat, ismereteket eredményez. Vannak olyan ismereteink is, melyek tárgya az ismeretek közös sajátosságai: ezek egyike a módusz. Így beszélhetünk arról, hogy a kiterjedés: a tér egyszerű ideájának

egyszerű modusza: nincs olyan tárgy, ami megfelelné e módusznak a megismerőképességemen túl, mégis minden érzéki megismerésem kiterjedtként tárja elém a külvilág dolgait; a kiterjedés mintegy móduszként kíséri a testi dolgokról alkotott ideáimat.

Locke beszél ún. **kevert móduszokról** is: ezek kialakításában a nyelv játszik döntő szerepet. Míg más ideák esetében egy belső, privát – bonyolult és talán átláthatatlan módon keletkezett – mentális tartalom az, amit utólagosan kifejezhetünk nyelvi formában is, addig a kevert móduszok esetében előbb van meg a nyelvi kifejezés, melyet utólagosan töltünk fel tartalommal. A kevert móduszok általában gyakorlati fogalmainknak felelnek meg: kötelezettség, részegség, hazugság, gyilkosság. Nyilvánvalóan bizonyos előzetesen meglévő egyszerű ideákból alkotjuk meg ezeket, mint az egyszerű ideák összetételeit. Azonban pontos definíciójuk utólagos emberi döntés – mégpedig akaratlagos-konszenzuális döntés – eredménye. A kevert móduszok ideái tehát nem a megismerőképesség olyan működéséből erednek, mint a tér ideája, egy mennyiség folytonos hozzáadásával, vagy a tartam mint ideáink szukcessziójának távolságáról alkotott ideánk, **hanem a nyelv felől származnak**. Előbb van meg a gyilkosság szavunk: az általa kifejezett ideát azután különböző ideák társításával egyre pontosabbá tesszük. Tapasztalunk egy gyilkosságot, de a pusztá érzékelés és reflexió csak a tapasztalat tér-időbeli feltételeit biztosítja (még ha mégoly strukturált módon is). Majd a társadalmi kommunikáció és intézményrendszeri nyelv kidolgozza a maga gyilkosság-fogalmát: elkezdünk önkényesen ideát alkotni a gyilkosságról, az önkényesség célja pedig a nyilvános nyelv tisztázása: **jogi-politikai kategóriák**.

Létre kell hoznunk olyan fogalmakat, melyek alapján képesek vagyunk osztályozni a társadalmi-gyakorlati szempontból releváns eseményeket: ezek nélkül ellehetetlenül a közösség rendjének stabilitása és a közösségen belüli kommunikáció. Locke Pufendorfhhoz hasonlóan úgy véli, hogy a morális jelenségeket a morális cselekvők hozzák létre és helyezik annak a fizikai világnak a dolgai „fölé”, mely fizikai világ a morális-politikai jelentéstulajdonítás nélkül értéksemleges. **Ami Pufendorfnál a morális létezők szférája, az Locke-nál a „kevert móduszok” elmélete:** a morális ideák olyan összetett ideák, melyeket egyszerű ideákból alkotunk meg. A morális kevert móduszok összetételének célja, hogy általuk gyakorlati és társadalmi eseményeket értsünk meg és ezáltal megkönnyítsük magatartásunk kialakítását.

Értekezés, 1,3,13; 70:

Módfelett nagy különbség választja el ugyanis **a velünk született törvényeket** a **természet törvényeitől**; azokat tehát, amelyeket elménk létrejöttkor belénk bélyegeztek, azoktól, amelyeket nem tudunk eleve, de természetes tehetségünk használatával és illő alkalmazásával megismerhetünk.

Azonban hogyan lehetséges természetes törvény akkor, ha minden ismeretünk végsősoron empirikus eredetű? Vajon nem arról van szó, hogy empirikus módon csak történetileg kialakult értékrendeket ismerhetünk meg, melyek már eleve

a társiasság pozitív, a természetes állapotból kiemelkedett kontextusában jöttek létre? Locke válasza szerint

lehetséges a priori természettörvény akkor is, ha a természetes morális értékrend ismerete nem születik az emberrel.

Az erkölcsi tudás paradigmaticus párhuzama a matematika, mely akkor is érvényes tudást képes biztosítani tárgyairól, ha ezen absztrakt tárgyak sehol sem realizálódnak valós fizikai entitásokban.

Mivel a moralitást ember alkotja meg, ezért a morál tudománya demonstratív tudomány lehet a matematika mintájára: a deduktív bizonyítás nem más, mint előzetesen definiált ideák társítása egymással. A morál tudománya tehát egy formálisan koherens hipotetikus-deduktív rendszer.

Értekezés, 4,4,8; 640:

Elvégre a **matematikusok** semminemű fejtegetése a kör négyesítéséről, a kúpszeletekről vagy a matematika bármely más területéről nem tárgyalja az illető alakzatok létezését; hanem bizonyításaik, melyek ideáiktól függenek, ugyanolyanok, akár van a világon egyetlen négyzet vagy kör is, akár nincsen. Hasonlóképpen, az **erkölcsi eszmefuttatások igazsága és bizonyossága** is elvonatkoztat az emberek életétől s a tárgyalt erények e világi **létezésétől**; ámde Tullius Kötelességei még nem kevésbé igazak attól, hogy nincs olyan ember a világon, aki pontosan betartja az ott megadott szabályokat, és az erényes ember azon mintaképe szerint él, melyet Cicero vázolt föl nekünk, s amely nem is létezett sehol, midőn e szerző megalkotta, csak idea formájában.

Értekezés, 2,28,5; 388-9:

Következésképp, az erkölcsi jó és rossz semmi egyéb, mint akaratlagos cselekvéseink megegyezése ama törvénnyel, illetőleg eltérése ama törvénytől, mely által jó vagy rossz származik reánk, a törvényhozó akaratából és hatalmából kifolyólag; s ezt a jót és rosszat, gyönyört vagy fájdalmat, mely a törvény betartását vagy megszegését a törvényalkotó döntése szerint követi, jutalomnak vagy büntetésnek nevezzük.

A bizonyítás nem más, mint a morális ideáknak a törvényre való vonatkoztatása. Egy szabálynak ahhoz, hogy

törvényé legyen, egy olyan törvényhozóra van szüksége, ki hatályba helyezi azt: büntetheti megszegését és jutalmazhatja betartását. Locke három csoportra osztja ezeket:

Az isteni törvény az emberi konszenzustól független természet törvény. A polgári törvény a pozitív jogi állapotban kötelező törvény. A hírnév törvénye egy társadalom olyan érték-elvárásait fejezi ki, melyek sértése vagy teljesítése jogilag nem szankcionált.

Értekezés, 2,28,7; 389:

A törvények. Úgy vélem, az emberek általában a következő három törvényhez viszonyítják cselekvéseiket, hogy ezáltal ítéletet alkossanak maguknak azok feddhetetlenségéről vagy tisztességtelenségéről.

1. **Az isteni törvény.** 2. **A polgári törvény.** 3. **A vélemény avagy hírnév törvénye,** ha nevezhetem így. Ama viszony alapján, mellyel tetteik az elsőhöz viszonyulnak, az emberek döntenek afelől, hogy azok **bűnök-e avagy kötelességek;** a második törvény alapján azt ítélik meg, hogy tetteik **bűnök-e vagy ártatlanok;** a harmadik alapján pedig azt, hogy **erények-e vagy vétkek.**

Kérdések:

1. Honnan származnak ismeretink Locke filozófiája szerint?
2. Milyen ideákat fejeznek ki erkölcsi-társadalmi fogalmaink?
3. Lehetséges-e tudomány az erkölcsről és a társadalomról?

Irodalom:

Kontler László: Bevezetés: Locke és a liberális természetjogi hagyomány, in: Locke, John: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljairól* (Második értekezés), ford. Endreffy Zoltán, Budapest, Gondolat, 1986, 7-37.

Ludassy Mária: A Leviatántól a polgári kormányzatig. Hobbes és Locke államelmélete. *Rubicon* 1996 /4-5, 30-33.